

njihove kontrole. Posljednje scene, prekid dotadašnje forme i toka filma, stoga također imaju funkciju predstavljanja druge strane. Palestinske izbjeglice za razliku od izraelskih vojnika u *Valceru s Bašhirom* ostaju nijeme, ne pričaju svoju vlastitu priču. Ari Folman ne pokušava govoriti za njih ili umjesto njih, tek nameće činjenicu da oni postoje te da su posljedice sukoba 1982. po njih mnogo tragičnije, iako neispričane, od onih koje na vlastitom primjeru i primjeru suboraca predstavlja u filmu.

Marko Fuček

[diplomirani povjesničar/profesor povijesti]

Andrzej Wajda, *Katyń. Post mortem*, Akson Studio, 2007., 118 min.

Andrzej Wajda poznati je poljski redatelj, rođen 1923. godine, apsolvant na Akademiji likovnih umjetnosti u Krakovu i Filmskoj školi u Łodzi. Bio je redatelj kazališnih predstava kao i filmova, među kojima su najpoznatiji: *Kanal* (1957.), *Pepeo i dijamant* (1958.), *Obećana zemlja* (1975.), *Čovjek od mramora* (1977.), *Čovjek od željeza* (1981.), *Danton* (1983.) i na koncu *Katyń* (2007.). Dobitnik je mnogobrojnih nagrada, među kojima izdvajamo: počasni Oskar, Zlatnu palmu u Cannesu, Zlatni lav u Veneciji.

Film, koji je snimljen prema knjizi Andrzeja Mularczyka „*Katyń. Post mortem*“, bio je jako bitan za samog Wajdu kao i za Poljake, što je redatelj obrazložio u intervjuu danom francuskim novinama „*Le monde*“ govoreći: „Ovim sam filmom htio podsjetiti na zločin i laž“¹. U ovim riječima predstavljena je srž svih događaja koji su vezani uz cijelu priču oko ubojstva poljskih časnika, policajaca i mnogih predstavnika inteligencije. Naime, niz zbivanja oko ubojstva dvadeset i pet tisuća Poljaka 1940. godine ni dan danas nije do kraja razjašnjen. Sam film bio je od osobne važnosti za Wajdu, čiji je otac, Jakub Wajda, bio među poginulima u Katynskoj šumi.

U svijesti Poljaka naziv *Katyń* postao je simbol zločina i nasilja koji je izvršio totalitarni komunistički režim tijekom

1] P. Gawlik, „*Katyń* wchodzi do francuskich kin,“ *Rzeczpospolita* 31.03.2009.

Drugog svjetskog rata. Ulasku Crvene armije 17. rujna 1939. godine slijedila su uhićenja poljskih oficira premještenih kasnije u logore u Kozielsku, Starobielsku u Ostaskovu. Početkom ožujka 1940. godine obitelji zatočenika dobivaju zadnji put pisma od zarobljenih. Kako se uspostavilo kasnije, baš toga mjeseca tadašnji šef NKVD-a Lavrijentij Berija uputio je Staljinu pismo s priopćenjem o nuždi „raskrčivanja“ logora u kojima su zadržani bili Poljaci; toj su odluci dali odobrenje vođa sssr-a kao i Molotov, Vorošilov, Kalinjin, Mikojan i Kaganovič. U travnju 1940. godine izvršena je naredba, Poljaci vezanih ruku streljani su u glavu, a masovne grobnice, od kojih se najveća nalazi u Katynu blizu Smolenska, nikad nisu ni trebale biti pronađene, radi čega su prekrive zemljom, a nad njima su zasađena drveća.² Neke od obitelji poginulih nasilno su preseljene u Sibir i u srednjoazijske sovjetske republike.³ Nijemci su masovne grobnice pronašli 1943. godine, a naredbom poljske emigracijske Vlade u Londonu, Komisija Crvenog križa vodila je istraživanje, koje je dokazalo sovjetsku krivnju. Poslije povlačenja nacista sovjeti su sastavili komisiju pod vodstvom Nikolaja Burdenke, koja je zaključila da su počinitelji ovog zločina Nijemci. Interesantan je međunarodni kontekst oko Katyna. Naime, saveznici uopće nisu željeli glasno govoriti o Katynu, plašeći se mogućih prigovora sovjetskog saveznika, koji im je bio izrazito važan u borbi protiv Hitlerovih snaga. Nakon Drugog svjetskog rata u komunističkoj Poljskoj nije se smjelo govoriti o Katynu. Od 1957. godine cenzura nije smjela dopustiti ni korištenje same riječi u javnom životu. Vjerojatno najznačajniji akt protiv lažljive politike vlasti dogodio se 21. ožujka 1980. godine, kada se na Glavnom trgu u Krakovu sam zapalio, prosvjedujući protiv službene propagande, Walenty Badylak.⁴ Tek 1990. godine agencija TASS priznala je da su Sovjeti odgovorni za zločin nad Poljacima u Katynskoj šumi, a dvije godine kasnije tadašnji poljski predsjednik Lech Walesa dobio je dio dokumenata o tim zbivanjima.⁵ Dan danas pitanje Katyni izaziva kontroverze u poljsko-ruskim odnosima. Obitelji žrtava Katyni, ruski Memorijal, koji dokumentira zločine komunističkog režima, traže punu istinu o počinjenom zločinu, međutim pristup arhivima, kao i puna rehabilitacija poginulih još uvijek nisu sprovedene; Ruska Federacija ne priznaje da je taj zločin bio genocidnog karaktera (pred Nürnberškim sudom htjelo se tužiti naciste za taj zločin kao genocid, no zbog odvjjetništva koje je imalo dokumente Crvenog križa iz 1943. godine optužba je povučena), a u ruskoj javnosti znaju se javljati tvrdnje o navodnoj odgovornosti nacista.

U poljskoj javnosti neki tvrde da je film o Katynu trebao biti snimljen mnogo ranije, već devedesetih godina, kad

se moglo pričati o tim događajima. Ubojstvom preko dvadeset tisuća poljskih vojnika, liječnika, profesora i drugih, sovjetske su vlasti namjeravale lišiti društvo njezine elite. Istina o sovjetskom režimu neugodna je također i za mnoge u Zapadnoj Europi, gdje su nakon rata mnogi izražavali simpatiju prema komunizmu, ignorirajući istodobno svjedočanstava onih koji su doživjeli okrutnost tog sistema. Čini se da još uvijek neki intelektualci nisu svjesni što je zapravo značio komunistički režim. U recenziji Katyna u francuskim ljevičarskim novinama „Le monde“ prigovara se redatelju da je potpuno zanemario sudbinu Židova.⁶ Samim tim riječima novinar se iskazao neznanjem, jer mnogi od onih koji su poginuli u Katynskoj šumi bili su židovskog podrijetla. Redatelj, naime, prikazuje dramatičnu situaciju zemlje, poistovjećuje dva totalitarna sustava koja su napala Poljsku. Služeći se sudbinom oca i sina, pokazana je paralela doživljaja Poljaka izloženih teroru pod njemačkom i sovjetskom okupacijom. Taj dio kritizira u „Le monde“ francuski novinar, no prema riječima Adama Michnika, glavnog urednika poljskih novina „Gazeta Wyborcza“, na taj način kritičar ostaje uz jednu dogmu koja je vladala na zapadu, prema kojoj se ne mogu poistovjetiti dva totalitarna režima, a francuskoj je eliti odgovaralo da se niz godina šutjelo o sovjetskim zločinima.⁷ Film se drži povijesnih činjenica, no politički događaji koji su bili od velike važnosti čine samo tlo. Redatelj se fokusira na sudbine poginulih i njihovih obitelji. Od velike je važnosti pokazati dramu međusobno bliskih ljudi, koji jako dugo nisu znali, a neki čak i dan danas nemaju točnih podataka o članovima svojih obitelji. Mnogi ljudi bili su uvjereni da će se njihovi očevi ili muževi vratiti iz sovjetskog zatočeništva, o čemu govori u knjizi „Starobielski memoari“ („Wspomnienia starobielskie“)⁸ Józef Czapski, poznati slikar, pisac, sudionik I. i II. svjetskoga rata, a kasnije i jedna od najvažnijih ličnosti poljske emigracije.

Wajda pokazuje barbarsko ponašanje Crvene armije, koje se oblikuje profaniranim križom u crkvi, uništenjem poljske zastave, kojom sovjetski vojnik čisti obuću dok na jarbolu diže crvenu, sovjetsku. Ilustrirana je dvoličnost komunista, koji s jedne strane priopćavaju o slobodi, miru koji će sad nastati, dok s druge strane provode deportacije.

Redatelj vjerno ilustrira zbivanja, ne uljepšavajući ništa, sve predstavlja u skladu s događanjima. O tadašnjoj atmosferi u Starobielskom logoru govori navedena knjiga Józefa Czapskog „Starobielski memoari.“ Ponašanje ljudi: u logoru tijekom Badnjaka vladala je bratska atmosfera, zajedničko pjevanje pjesama, ali i nesigurnost budućnosti od samog početka pa sve do kraja. Autentično su prikazani uvjeti u kojima su smješteni

2] P. Osęka, „Kłamstwo specjalnego znaczenia,“ *Gazeta Wyborcza* 16.09.2007.

3] A. Kaczyński, „Kłamstwo, milczenie, prawda; Zbrodnia katyńska: prawdy nie znał tylko ten, kto nie chciał,“ *Rzeczpospolita* 12.04.2000.

4] A. Kaczyński, „Kłamstwo, milczenie, prawda; Zbrodnia katyńska: prawdy nie znał tylko ten, kto nie chciał,“ *Rzeczpospolita* 12.04.2000.

5] A. Kaczyński, „Kłamstwo, milczenie, prawda; Zbrodnia katyńska: prawdy nie znał tylko ten, kto nie chciał,“ *Rzeczpospolita* 12.04.2000.

6] A. Michnik, „Narodowość plus-zowego misia,“ *Gazeta Wyborcza* 14.04.2009.

7] A. Michnik, „Narodowość plus-zowego misia,“ *Gazeta Wyborcza* 14.04.2009.

8] J. Czapski, „Wspomnienia starobielskie,“ u: *Katyn w literaturze*, ur. J. Krzyżanowskiego (Lublin, 2002), 65-70.

zatočenici – uske, visoke daske u prostoru, u kojem se nalazi gomila ljudi.

Karakterističan je razgovor dvojice oficira, u kojem jedan od njih kaže: „Dugme. Samo dugme će ostati na nama.“ Na mjestima gdje su bili pokopani, samo dugme je ostalo netaknuto u odnosu na druge stvari i uniforme; osobne stvari s kojima su bili pokopani samo su u pojedinim slučajevima bile su pronađene. Dugme služi kao simbol, koji je poljski pjesnik Zbigniew Herbert odredio u svojoj pjesmi *Dugmad (Guziki)*⁹ kao jedinog svjedoka zločina, koji čini spomenik na masovnim grobnicama.

Scena egzekucije prikazana je jako vjerno, pretpostavljajući po zaključcima komisije, koja je 1943. godine istraživala Katynsku šumu. Jedan od članova ove komisije, pisac Józef Mackiewicz, spominje u knjizi „Vidio sam vlastitim očima“ („Widziałem na własne oczy“) scene koje je vidio na mjestu zločina nakon otkapanja grobnica. Prezentira također i zaključke komisije kojoj je prisustvovao.¹⁰ I u tom pogledu autentičnost događaja vrlo je dosljedna. Posebno mjesto posvećeno je i obiteljima žrtava, koje čekaju povratak bliskih, ikakve vijesti od njih, zabrinute su zbog potpunog prekida informacija. Neki od njih saznaju o sudbini ljudi brže, već nakon istraživanja Komisije Crvenog križa, dok drugi čekaju u neznanju. Doživljavaju veliku dramu u nesigurnosti, htjeli bi barem znati što se dogodilo. Posebno je dramatično da ne mogu čak ni pokopati bliske. Taj dio filma čini se vrlo simbolično važnim, predstavljajući Katyń u svijesti Poljaka.

Film predstavlja vrijeme sve do druge polovice 40-ih godina i uvođenja novog režima. Wajda ne idealizira, prikazuje dostojne ljude, koji ne priznaju novi poredak, narod koji je stradao u ratnom vremenu, ali ne izbjegava pokazati i one koji se trude snaći u novom sustavu i daju komunizmu podršku (prema povijesnim istraživanjima bili su u definitivnoj manjini). Neki od njih moraju se odreći samih sebe, svojih života. Žena kojoj je brat poginuo u Katynu postaje direktorica gimnazije i slijedi zahtjeve komunističke vlasti. U životu vlada laž, dečko koji želi položiti maturu ne može napisati da mu je otac poginuo u Katynu, oni koji pokušavaju govoriti istinu ili mogu svjedočiti o njoj izloženi su opasnosti. Među ljudima vidi se beznade i resignacija, uvjerenje o trajnosti novog sustava – „Neće biti neovisne Poljske, nikad!“ – kaže jedna glumica.

Wajdin film odlikuje se autentičnošću povijesnih činjenica. Primjetljivo je da redatelj vodi računa o autentičnosti događaja. Ilustrira to vjerno u tijeku cijelog filma. Dijalozi, koji se na prvi pogled mogu činiti patetični, ipak su prilagođeni tematici filma. U nekoj mjeri vide se nedostaci u jedinstvenosti filma,

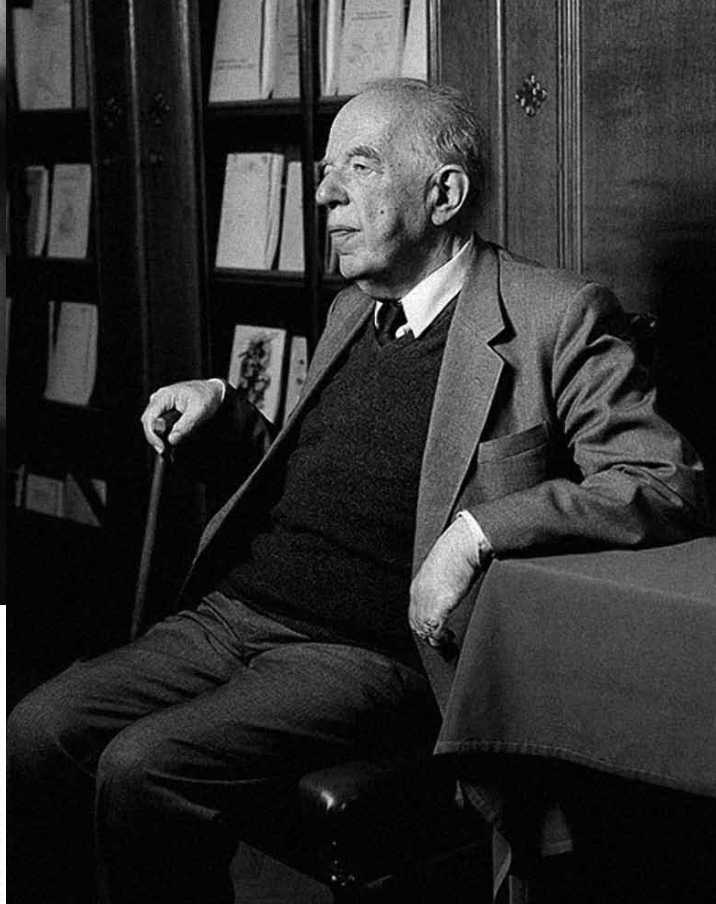
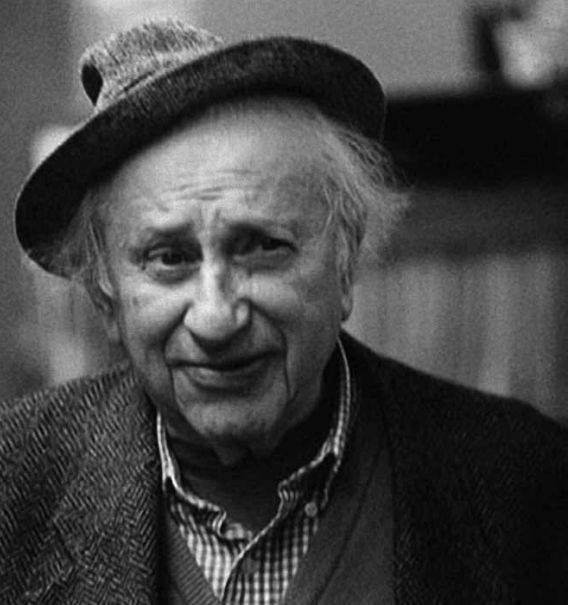
međutim, isprepletanje sudbina ljudi na par razina zbilja je teško složiti savršeno. Osobno, imao bih sitne primjedbe na glumce, no nedvojbeno Wajda je uspio snimiti kulturo djelo velike vrijednosti. Stječe se dojam da je ovaj film vrlo važna svjedodžba o događajima, vremenu i totalitarnom sustavu, a ta istina dan danas za mnoge nije poznata.

Mateusz Sokulski

[povijest, Sveučilište u Wrocławu, Poljska]

9| Z. Herbert, „Guziki,“ u: *Katyń w literaturze*, ur. J. Krzyżanowskiego (Lublin, 2002), 364.

10| J. Mackiewicz, „Widziałem na własne oczy,“ u: *Katyń w literaturze*, ur. J. Krzyżanowskiego (Lublin, 2002), 110-113.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 6/7 2009.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
godina VI, broj 6/7, 2009.

Glavna i odgovorna urednica

Nikolina Sarić

Uredništvo

Tomislav Bradolica, Vanja Dolenc,
Nikolina Sarić, Filip Šimetin Šegvić,
Andreja Talan

Urednik pripravnika

Stefan Treskanica

Redakcija

Tomislav Bradolica, Vanja Dolenc,
Nikolina Sarić, Filip Šimetin Šegvić,
Andreja Talan, Stefan Treskanica

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Jasna Galjer
Tomislav Galović, prof.
dr. sc. Ivo Goldstein
mr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Petar Korunić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Mirjana Matijević-Sokol
dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus
dr. sc. Drago Roksandić

Lektura i korektura

Vedrana Janković
Marko Pojatina
Zoran Priselac

Dizajn i priprema za tisak

Tomislav Vlainić
Lada Vlainić

Prijevod sažetaka na engleski jezik

Tomislav Brandolica
Marko Lovrić
Marija Marčetić

Prijevod sažetaka na njemački jezik

Azra Plićanić-Mesić, prof.
Filip Šimetin Šegvić

Prijevod sažetaka na francuski jezik

doc. dr. sc. Zvezdana
Sikirić-Assouline
Zrinka Miladin

Izdavač

ISHA Zagreb
– Klub studenata povijesti

Tisak

Kerschhoffset

Naklada

Tiskano u 300 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo
stavove autora i ne predstavljaju
nužno stavove i mišljenja uredništva
i izdavača. Izdanje časopisa ostvareno
je uz novčanu potporu Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
Cijena časopisa iznosi 7,00 kn.

Adresa uredništva:

ISHA Zagreb
– Klub studenata povijesti
(za: Redakcija „Pro tempore“),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
nikolina.sar@gmail.com

